

JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ*

Miesto rusínčiny v rodine slovanských jazykov¹

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: The Place of Ruthenian Language in the Family of Slavonic Languages. *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 2, pp. 421–435 (Bratislava).

During last four decades, a new group of Slavonic languages was formed in Slavistics: Standard Slavonic Languages (славянские литературные микроязыки). This term was introduced into Slavonic language science by a Russian Slavonist A. Duličenko and it is used to mark languages of ethnic minorities, which were codified at the end of the last century and at the beginning of this century after sociopolitical changes in Central, Southern and Eastern Europe and after following desintegration of federated state formations into national languages, within which new minority languages were formed. We consider as Standard Slavonic micro-languages those ones, which have the status of standard languages and which were used in education, literature, theatre, media and ecclesiastical spheres. The oldest Slavonic micro-language is Vojvodine Ruthenians as a language of Vojvodian Ruthenians in Vojvodine in Serbia (1974). On the second place, there is (Carpathian) Ruthenian as a standard language of the Ruthenians in Carpathian region: in Slovakia (1995), in Poland (2009), in Carpathian Ukraine [there was not yet officially declared status of standard language] and in Hungary (revitalisation is going on), Kabushian language in Poland (2005), Bosnian language (1995), Montenegro language (2007). In western Poland, in region of Upper Silesia so called (Upper) Silesian „etnolekt“ is being formed, which is used as communication means in common communication, in literature and in some printed media. Commission also deals with the research problem of these Standard Slavonic microlanguages for language contacts at the International committee of Slavonists, which organizes international congresses of Slavists every five years.

Standard Slavonic Micro-languages, new minority languages, Commission for language contacts.

1.0. Už od čias vzniku slavistiky ako osobitnej vednej disciplíny v druhej polovici 18. stor. sa vedelo, že slovanské jazyky tvoria osobitnú jazykovú skupinu (vetvu) a že ich spoločným prajazykom je **praslovančina**. Zakladatelia slavistiky Josef Dobrovský (1853–1829) a Pavol Jozef Šafárik (1795–1861) delili slovanské jazyky na základe jazykových znakov do dvoch skupín. Je to tzv. **dichotomické členenie**: **A skupinu** tvorili jazyky **juhovýchodného kmeňa** [staroslovienčina, ruština (s nárečiami maloruština, rusínčina a bieloruština), srbčina (s nárečiami bulharčina, dalmáština a bosniančina), chorvátčina, slovinčina]; **B skupinu** tvorili **jazyky severozápadného kmeňa** [čeština, slovenčina, horná lužická srbčina, dolná lužická srbčina, poľština (s nárečiami veľkopoľština, malopoľština a sliezčina)]. V polovici 19. stor. sa ujalo tzv. **trichotomické členenie**, t. j. tradičné delenie na tri jazykové skupiny, ktoré sa v slavistike v podstate udržalo dodnes.

1.1. **Slovanská jazyková vetva** patrí do veľkej jazykovej rodiny, ktorú nazývame **indoeurópsky jazykový kmeň**. Spoločným prajazykom jazykov indoeurópskeho jazykového kmeňa bola **praindoeurópcina**, ktorá sa divergentným vývinom rozčlenila na dvanásť jazykových vetiev. Uvedieme stručný prehľad jednotlivých jazykových vetiev.

*Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc., Prešovská univerzita v Prešove, Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov.

¹ Štúdia vznikla v rámci riešenia vedeckého projektu grantovej agentúry VEGA 1/0225/23 *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike V*. (Kapitoly z výskumu slovenčiny, poľštiny, rusínčiny a ukrajinčiny).

Západoslovanská skupina: (a) čeština a slovenčina (česko-slovenská podskupina), horná lužická srbčina a dolná lužická srbčina (lužickosrbská podskupina), poľština (východolechická podskupina), vymretá polabčina a pomorská slovinčina (západolechická podskupina).

Východoslovanská skupina: ruština, bieloruština, ukrajinčina.

Južnoslovanská skupina: srbčina a chorvátčina (do roku 1991 srbochorvátsky jazyk), slovinčina (západná podskupina), bulharčina a macedónčina (východná podskupina), staroslovienčina (prvý spisovný jazyk Slovanov z 9. stor.).

1.2. **Baltská jazyková vetva:** litovčina, lotyščina a vymretá pruština. Najviac príbuzných znakov sa vyskytuje v slovanskej a baltskej jazykovej vetve. Z uvedených troch jazykov konzervatívny typ jazyka predstavuje litovčina, v ktorej sa zachovali starobylé črty indoeurópskeho a baltoslovanského pôvodu. Tieto javy pomáhajú pri rekonštrukcii systému praindoeurópskeho jazyka. Preto je štúdium baltských jazykov veľmi dôležitý pre historicko-porovnávacie štúdium indoeurópskych jazykov. Na ilustráciu uvedieme príklad: lit. galvā, psl. *golva > hlava (slov., čes.), głowa (poľ.), голова (rusín.), глава (bulh., mac., srb.), glava (chor., slovin.). Predpokladá sa, že spoločným prajazykom starých Slovanov a Baltov bol tzv. **baltoslovanský jazyk** ako spoločný jazykový útvar, ktorý sa vyčlenil z praindoeurópskeho jazyka. Až z tohto spoločného prajazyka sa divergentným vývinom vyčlenila slovanská a baltská jazyková vetva.

1.3. **Germánska jazyková vetva:** anglický jazyk (najrozšírenejší svetový jazyk), nemecký, dánsky, švédsky, nórsky, faerský, islandský, frízsky, holandský, flámsky, afrikánsky (v Juhoafrickej republike), jidiš (miešanina nemčiny, hebrejčiny a aramejčiny).²

1.4. **Keltská jazyková vetva:** írsky, škótsky, gaelský, waleský, bretónsky (na bretónskom pobreží vo Francúzsku) a viaceré vymreté jazyky (manský, cornwalský, galský).

1.5. **Italická jazyková vetva:** umberský, oskitský, sikulský (vymreté jazyky na území starovekej Itálie, ktoré sú známe iba z nápisov), latinský jazyk. Hovorovou podobou latinského jazyka bola ľudová latinčina ako úradný jazyk na rozsiahlom území Rímskej ríše. V dôsledku kontaktov ľudovej latinčiny s jazykmi (dialektmi) podrobených národov sa vyvinuli románske jazyky.

1.5.a. **Románska jazyková vetva:** taliansky, sardínsky, španielsky, galicijský (Galícia je autonómnou oblasťou Španielska), portugálsky, katalánsky, provenšálsky, francúzsky, rétorománsky, rumunský jazyk.³

1.6. **Grécky jazyk:** antický (starogrécky), stredoveký a novogrécky jazyk. Pamiatky gréckeho jazyka sú doložené od 14. stor. pred našim letopočtom. Grécko sa pokladá za kolísku európskej civilizácie. Zvlášť veľký úlohu zohralo Grécko a grécka kultúra v dejinách slovanských národov počínajúc 9. stor., keď sa v roku 862 veľkomoravské knieža Rastislav obrátil na byzantského cisára Michala III. so žiadosťou o vyslanie vierozvestov, ktorí by šíрили kresťanskú vieru v slovanskom jazyku. Cisár vyhovel žiadosti a roku 863 prichádzajú Konštantín a Metod na Veľkú Moravu s hlaholikou ako prvým slovanským písmom, zostaveným na základe malého gréckeho písma a s prekladmi bohoslužobných kníh a Nového zákona do staroslovienskeho (staroslovanského) jazyka. Tým povýšili kultúrny jazyk Slovanov žijúcich v Solúne a v okolí na prvý slovanský spisovný jazyk. Cyrilika vznikla ako druhé slovanské písmo na základe veľkého gréckeho písma na území Bulharska (v Preslavi).

1.7. **Albánsky jazyk:** pokladá sa za pokračovateľa jedného zo zaniknutých paleobalkánskych jazykov – ilýrčiny alebo tráčtiny. Albánčina tvorí spolu s novogréčtinou, rumunčinou, bulharčinou a macedónčinou tzv. **balkánsky jazykový zväz**, ktorý sa vyvinul v dôsledku kon-

² Podrobnejšie Krupa, V. – Genzor, J. – Drozdík, L.: Jazyky sveta. Bratislava: Obzor, 1983.

³ Moldavský jazyk sa v súčasnosti nepokladá za osobitný (východo)románsky jazyk, lebo podľa názoru moldavských jazykovedcov ide o rumunský jazyk písaný azbukou na území Moldavskej republiky. Referendum o statuse moldavského jazyka, ktoré malo byť vyhlásené v Moldavsku, nikdy nebolo vyhlásené.

vergentného vývinu týchto jazykov na Balkánskom polostrove. Tzv. balkanizmy sa vyskytujú na všetkých jazykových rovinách a k najvýraznejším javom patrí napríklad postpozitívny člen, neprítomnosť neurčitku, tvorenie budúceho času od sloves dokonavého i nedokonavého vidu, používanie pomocného slovesa *chotěti* pri tvorení budúceho času, zánik flektívneho typu v morfológickom systéme bulharčiny a macedónčiny a prechod k analytickému typu.

1.8. **Arménsky jazyk:** staroarménsky jazyk a novoarménsky jazyk, ktorý sa člení na dve skupiny: východoarménsky (úradný jazyk v Arménsku a Arménov žijúcich v Iráne a Indii) a západoarménsky jazyk (spisovný jazyk Arménov žijúcich v ostatných častiach sveta).

1.9. **Iránska jazyková vetva:** (a) *staroiránske jazyky* (staroperzský jazyk, jazyk avesta je jazykom náboženských kníh Avesta, médske a skýtske jazyky); (b) *stredoiránske jazyky* (stredoperzský, partský, sogdský, saský jazyk); (c) *novoiránske jazyky*, ku ktorým patria všetky súčasné živé iránske jazyky: perzský, kurdsý, balúdzsky, tadžický, chazarský, osetský, jagnóbsky, pašský, darijský, mundžanský, vachanský jazyk.

1.10. **Indická jazyková vetva:** (a) *staroindické jazyky*: jazyk náboženských kníh Vedy (vedský jazyk) a sanskrit (pestovaný jazyk, ktorý dodnes plní funkciu spisovného jazyka vedcov); (b) *stredoindické jazyky* (označujú sa spoločným názvom *prákrty/krákrity*); (c) *novoindické jazyky*, ku ktorým patrí dvanásť súčasných spisovných jazykov: hindčina, bengálčina (bengálsky spisovateľ Rabíndranáth Thákur je nositeľom Nobelovej ceny za literatúru z roku 1913), urdčina, pandžábčina, maráthčina, gudžarátčina, urijčina, ásámčina, sindhčina, sinhalčina, nepálčina, maledívčina, cigánčina.

1.11. **Anatólska (maloázijská) jazyková vetva:** chetitsko-luvijske jazyky, ktorými sa v stredoveku hovorilo v Malej Ázii (na území dnešného Turecka a severnej Sýrie): chetitčina, palajčina, luvijčina, lýdčina, lykijčina. Sú to jazyky najstaršej doloženej indoeurópskej jazykovej vetvy, ktorej písomné pamiatky siahajú do obdobia pred našim letopočtom. **Chetitský jazyk** patrí k najdôležitejším reprezentantom tejto vetvy, ktorý sa zachoval v hieroglyfoch, hlavne v klínovom písme a používal sa v Malej Ázii v 15. stor. pred n. l. Klínové písmo rozlúštil roku 1916 český chetitológ a asyrológ Bedřich Hrozný (1874–1952), profesor Karlovej univerzity v Prahe. Po rozlúštení písma nasledoval výskum chetitského jazyka, ktorý potvrdil starobylosť jazyka a správnosť dovtedajších predpokladov o jazykovej príbuznosti jazykov indoeurópskeho jazykového kmeňa a o ich divergentnom vývine z praindoeurópskeho prajazyka.

1.12. **Tocharský jazyk:** vymretý indoeurópsky jazyk, ktorým sa hovorilo v čínskom Turkestane v druhej polovici prvého tisícročia nášho letopočtu. Prvé tocharské rukopisy boli objavené koncom 19. stor. Podľa niektorých bádateľov tocharský jazyk predstavuje nezávislú vetvu indoeurópskeho jazykového kmeňa.

2.0. Dnešné delenie slovanských jazykov sa líši od tradičného trichotomického členenia tým, že v jednotlivých skupinách pribudli nové jazyky, tzv. **slovanské spisovné mikrojazyky** (славянские литературные микроязыки). Tento termín zaviedol do slovanskej jazykovedy ruský slavista A. Duličenko a označujú sa ním jazyky národnostných menšín, ktoré boli kodifikované koncom 20. storočia a začiatkom tohto storočia po spoločensko-politických zmenách v roku 1989.⁴ Zo slovanských mikrojazykov uvádzame tie, ktoré majú status spisovného jazyka a ktoré našli svoje uplatnenie v školstve, v umeleckej literatúre, v divadelnej oblasti, v masmédiách a v cirkevnej oblasti.

⁴ Дуличенко, А. Д.: Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития. Таллин: Валгус, 1981; Дуличенко, А. Д.: Современное славянское языкознание и славянские литературные микроязыки. Славянские литературные микроязыки и языковые контакты. In: Slavica Tartuensia, 2006, VII, с. 22-46.

2.1. Najstarším slovanským mikrojazykom je **vojvodinská, resp. panónska rusínčina** (starší názov) ako spisovný jazyk vojvodinských Rusínov vo Vojvodine v Srbsku, ktorá bola kodifikovaná v roku 1974. Z hľadiska genetického patrí spisovný rusínsky jazyk vo Vojvodine do západoslovanskej jazykovej skupiny, lebo má všetky znaky východoslovenských (južnozemplínskych) nárečí, na ktoré sa v priebehu vývinu navrstvili jazyky ukrajinského a srbského pôvodu. Predkovia dnešných vojvodinských Rusnákov (ako sami seba nazývajú) sa vystaňovali na Dolnú zem v polovici 18. stor. zo slovenského jazykového územia ležiacom v južnom Zemplíne (obec Kerestur, dnes Zemplínska Teplica, okres. Trebišov).⁵ Svoj spisovný jazyk nazývajú lingvonymom **войводянски руски (русначки) язык** a svoju starú vlasť nazývajú vo svojom spisovnom jazyku názvom **Hornica** (Horná zem ako opozitum Dolná zem).⁶

Lexéma **ruský** s významom „gréckokatolícky“ sa vyskytuje aj vo viacerých názvoch východoslovenských obcí, napr. *Ruská Bystrá, Ruská Kajňa, Ruská Nová Ves, Ruská Voľa, Ruská Volová, Ruský Hrabovec, Ruský Kazimír* a pod. Ako regionalizmus sa používa v spojeniach **ruská cerkva (ruská cerkov)** „gréckokatolícky chrám“, **ruský pop** „gréckokatolícky kňaz“, **ruské sviatky** (nár. ruske sveta) „sviatky, ktoré veriaci gréckokatolíckeho vierovyznania svätili podľa juliánskeho kalendára“. Sémantická štruktúra lexémy **ruský** s pôvodným významom „gréckokatolícky“ v reči vojvodinských Rusnákov, ktorý si nositelia tohto jazyka priniesli zo svojej starej vlasti, sa rozšírila o nový význam „rusínsky“.

Možno s istotou predpokladať, že predkovia týchto vojvodinských Rusnákov neboli v čase ich odchodu zo Slovenska na Dolnú zem národne uvedomeli. Preto aj svoju starú vlasť na južnej časti východného Slovenska nazývajú *Hornicou*. „Колонисти по националности мушели буц Руснаци (Ruthen-i), по статусу шлебодни людзе, по вири грекокатоліки (уніяти). Од жительох тих двох бачких населенюх, перших 350 фамелийох, як и нових приселенцох зоз старого краю Горніци (горніх крайох Австро-Угорскей), з часом ше развила национална заедница Руснацох у Войводини. ...Нешка у Републики Сербії и у єй сиверней покраїни Войводини Руснаци представяю малочислену, але по традиції и по своїх културних характеристикох препознатліву националну заедницю.“ (E. Medeši – M. Fejsa, 2012, s. 19).

2.1.1. Začiatky spisovnej vojvodinskej rusínčiny spadajú na začiatok 20. stor., keď vychádza básnická zbierka Gabriela Kostelníka *Z mojoho valala* (1904), ktorý v roku 1923 napísal aj prvú gramatiku vojvodinskej rusínčiny *Граматика бачваньско-рускей бешеду*. Vydanie tejto gramatiky sa pokladá za prvý pokus o štandardizáciu jazyka vojvodinských Rusínov. Status úradného jazyka získal až v roku 1974. Povedané s N. I. Tolstým, básnická zbierka G. Kostelníka bola napísaná v „dialektnom“ spisovnom jazyku, ktorý sa najčastejšie využíva v poézii (1998, s. 499).

J. Doruľa odmieta tvrdenie A. Duličenka, podľa ktorého vojvodinská rusínčina má východo-západoslovanskú genézu. „Z hľadiska nezaújatého vedeckého skúmania danej problematiky je neprijateľné ničím nepodložené tvrdenie A. D. Duličenka, že jazyk vojvodinských Rusnákov (v jeho terminológii juhoslovansko-rusínsky – югославо-русинский) je východo-západoslovanského pôvodu (восточно-западославянского происхождения)“ (2000, s. 156-157). Podob-

⁵ Медеші, Г. – Фейса, М.: Войводянски Руснаци: Стан и перспективи розвою у культуры, языку и образованию. In Копорова, К. (ed.): Studium Carpatho-Ruthenorum 2012. Штудії з карпаторусиністики. Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшіві Інштітут русиньского языка і культуры, 2012, с. 19-42.

⁶ Vojvodina v Srbsku garantuje práva národnostných menšín. Rusíni majú svoj štátny sviatok, ktorý oslavujú 17. januára (deň historického zápisu o založení Ruského Kerestura vo Vojvodine.). Existujú tam základné i stredné školy s vyučovacím jazykom rusínčina, rusinistika je študijným programom na univerzite v Novom Sade, miestne Rádio Novi Sad má vysielanie v rusínčine a existuje veľké množstvo literatúry v panónskej rusínčine. Mnohé vydala Matica rusínska (Ruska matka) so sídlom v Ruskom Keresture, ktorá má v Srbsku podobné postavenie ako Matica slovenská.

ne aj ďalší slovenskí bádatelia sa domnievajú, že vo vývine etnickej identity vojvodinských Rusnákov rozhodujúci vplyv zohralo ich vierovyznanie.⁷

2.1.2. Téma genézy vojvodinskej rusínčiny je stále aktuálna a pre zahraničných slavistov aj prítiažlivá, hoci slovenskí jazykovedci už od sedemdesiatych rokov 20. stor. poukazovali na to, že tento slovanský mikrojazyk má východoslovenský (zemplínsky) jazykový základ. Na uvedení tému prednášal švédsky slavista S. Gustavsson koncom sedemdesiatych rokov 20. stor. v prešovskej pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti SAV pri Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. Účastníčkou tejto prednášky bola aj autorka týchto riadkov ako tajomníčka pobočky SJS v Prešove. Na veľké prekvapenie účastníkov prednášky z radov slovákistov, rusistov, ukrajinistov, ale aj historikov a etnológov menovaný na záver prednášky konštatoval pre slovenských bádateľov dávno známy fakt, že jazyk vojvodinských Rusínov má (východo)slovenský jazykový základ.⁸

S. Gustavsson (1937 – 2013) až do svojej predčasnej smrti bol členom *Komisie pre jazykové kontakty* pri *Medzinárodnom komitáte slavistov*, ktorá sa od 13. medzinárodného zjazdu slavistov v Ľubľane (2003) pod vedením prof. Dr. G. Hentschela zameriavala jednak na výskum jazykových kontaktov a jednak na výskum slovanských spisovných mikrojazykov. Po vzniku samostatnej *Komisie pre slovanské spisovné mikrojazyky*, ktorá bola schválená na 15. medzinárodnom zjazde slavistov v Minsku (2015), sa zúžil predmet výskumu pôvodnej Komisie pre jazykové kontakty na štúdium bielorusko-ruských a ukrajinsko-ruských jazykových kontaktov v oblasti subštandardných jazykových útvarov (triasanka a suržyk).⁹

Blízky spolupracovníkom G. Hentschela (pôsobí na Univerzite v Oldenburgu v Nemecku) je A. D. Duličenko, profesor slavistiky na Univerzite v Tartu v Estónsku, a až do svojej predčasnej smrti bol aj Sven Gustavsson (1937 – 2013) z Univerzity v Upsalle vo Švédsku.

O najnovších výsledkov v oblasti **slovanskej mikrofilológie**, ako prof. A. D. Duličenko spolu so svojimi spolupracovníkmi nazvali toto najnovšie smerovanie v slavistike, sa dočítame v zborníku **Slavica Tartuensia XI** (Tartu Ülikool / Тартуский университет) – **Slavic Euroasian Studies XXXIV** (Hokkaido University), ktorý vyšiel pod redakciou prof. Duličenk a prof. Motoki Nomatiho v roku 2018. Uvádzame v plnom znení krátku anotáciu zborníka: „Впервые

⁷ Pauliny, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, s. 154-158; Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Veda, 1994, s. 133-139; Bartko, L.: Poznámky k problematike vzťahu etnická identita – jazyk – vierovyznanie (Na materiáli výskumov nárečí Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine). In Šutaj, Š. (ed.): Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty. Prešov: Univerzum, 2005, s. 253-254; Žeňuch, P.: Jazyk ako svedectvo o prekonanej identite a/alebo pamäť kultúry. In: Шведлоц, часопис за науку, литературу, культуру и уметносц, 2022, roč. LXX, č. 1., s. 5-22; Žeňuch, P.: Slováci a slovenčina v jazykovo-historických a konfesijných súvislostiach. Procesy a kontexty kultúrnej komunikácie. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2022, s. 75-99.

⁸ Porov. Pauliny, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, s. 154; Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Veda, 1994, 179 s.; Bartko, L.: Poznámky k problematike vzťahu etnická identita – jazyk – vierovyznanie, c. d., s. 253, 254; Žeňuch, P.: Slováci a slovenčina, c. d., s. 75-93; Dudášová-Kriššáková, J.: Kapitoly zo slavistiky. II. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monografia 95. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Filozofická fakulta, 2008, s. 178-188.

⁹ Komisja Słowiańskich Kontaktów Językowych (20 członków) zorganizowała (w latach 2003-2008) dwie konferencje: „Slavic Literary Microlanguages and Language Contacts” (Tartu, 14-18 IX 2005) oraz „Trasjanka and Surzhyk. Products of Byelorussian-Russian and Ukrainian-Russian Language Contact” (Oldenburg, 15-18 IV 2007). Zaplanowała także kolejne konferencje na lata 2009-2011. Na Kongres w Ohrydzie Komisja przygotowała blok tematyczny „Трасянка и суржик: структурные и социальные аспекты описания и категоризации”. Porov. Gajda, S.: Komisje afiliowane przy Międzynarodowym Komitecie Slavistów i ich działalność. In: Slavia, 2003, roč. 73, s. 253-257; Gajda, S.: Komisje Międzynarodowego Komitetu Slavistów między Lublaną a Ohrydem. In: Slavia, 2008, roč. 77, s. 469-477.

под названием «Славянская микрофилология» выходит сборник, полностью посвященный славянским микроязыкам и славянским микролитературам. Речь идет о различных аспектах верхнелужицкого и нижнелужицкого (оба в Германии), южнорусинского (Сербия, Хорватия), карпаторусинского (Западная Украина, Восточная Словакия, Польша, Румыния, США и Канада), кашубского (Польша), молиско-славянского (Италия), западнорусинского (Белоруссия, част. Украина), горанского (Косово) микроязыков или же попыткам к их образованию.¹⁰

3.1. Vznik väčšiny slovanských mickrojazykov bol motivovaný spoločensko-politickými zmenami koncom 80-tych a začiatkom 90-tych rokov 20. stor. Tieto zmeny podnietili rozpad federatívnych štátnych útvarov na národné republiky v strednej, južnej a východnej Európe. A v ich rámci sa etablovali nové slovanské (mikro)jazyky: spisovný rusínsky jazyk na Slovensku, spisovný lemkovský jazyk v Poľsku, rusínsky jazyk na Zakarpatskej Ukrajine, spisovný rusínsky jazyk v Maďarsku, spisovná kašubčina, spisovná bosniančina, spisovná čiernohorčina. Pokiaľ ide o kritériá, pomocou ktorých možno opísať daný mikrojazyk ako jazyk národnostnej menšiny, presvedčivo ich vymedzil J. Doruľa na vedeckej konferencii *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obroduenia po súčasnosť*, z ktorej bol publikovaný zborník referátov (2000). „Charakteristiku jazyka tvorí súbor znakov vo vzájomnej zviazanosti, prepojenosti. Do tohto súboru patria podstatné znaky jazyka, tvoriace základ jeho osobitnej genézy. Je prirodzené, že do genézy jazyka patria aj všetky historické, spoločenské a zemepisné okolnosti, v ktorých sa jazyk používa a ktoré vplyvajú na jeho podobu, na vývin jeho vnútorných foriem, slovnej zásoby a na jeho fungovanie v spoločnosti. ...Ak sa z tohto pohľadu pozrieme na oblasť východného Slovenska, na rusínske a slovenské nárečia, môžeme ich konfrontačne charakterizovať pomocou odlišných súborov jazykových znakov. **Pre rusínske nárečia, ktoré patria do východoslovenskej skupiny jazykov, sú typické viaceré starobylé jazykové zmeny, ktoré majú rovnaké jazykové výsledky vo všetkých východoslovenských jazykoch, odlišné od výsledkov v západoslovenskej skupine jazykov, do ktorej patria aj východoslovenské nárečia.**“ (J. Doruľa, 2000, s. 152-153).¹¹

3.2. **Spisovný rusínsky jazyk na Slovensku** bol kodifikovaný v roku 1995 na základe východnej časti rusínskych dialektov obcí ležiacich v poriečí riek Vyrava, Udava a Pčolinka. Z genetického hľadiska patrí medzi východoslovenské jazyky. Spisovná rusínčina sa používa ako dorozumievací prostriedok Rusínov žijúcich na území Slovenska. Má jednotnú normu, ktorá je záväzná pre všetkých používateľov rusínskeho jazyka. Všade tam, kde je používanie spisovnej rusínčiny záväzné, ako napríklad v školách, v printových a elektronických médiách, v odbornej a umeleckej literatúre, divadle a pod., nie je spoločensky prípustné, aby sa spisovná norma nedodržiavala, resp. sa nahrádzala nárečovou normou. Pestovanie jazykovej kultúry spočíva v správnom výbere jazykových prostriedkov, lebo ovládanie spisovnej normy má vysokú kultúrnu a spoločenskú prestíž. Je synonymom vzdelanosti a kultúry daného národa či národnosti.

3.2.1. Podľa výsledkov posledného sčítania obyvateľov Slovenska v roku 2021 sa k rusínskej národnosti prihlásilo 38 679 obyvateľov, v roku 2011 55 469 obyvateľov a v roku 2001 si rusínsku národnosť vybralo 54 907 obyvateľov. Najväčší prepád predstavuje posledné sčítanie obyvateľov Slovenska, ktorý sociologička E. Kráľová pokladá za alarmujúci. Podľa jej slov to

¹⁰ Slavica Tartuensia XI (Tartu Ülikool / Тартуский университет) – Slavic Euroasian Studies XXXIV (Hokkaido University). Edit. by A. D. Duličenko – Motoki Nomachi. Sapporo – Tartu, 2018, s. 1. <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/>.

¹¹ Doruľa, J.: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy na úrovni nárečí a spisovných jazykov. In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obroduenia po súčasnosť. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 152-160.

„svedčí o necielení činnosti všetkých rusínskych profesionálnych inštitúcií, ale hlavne občianskych združení na to podstatné, zakladať rusínske školy všade tam, kde Rusíni žijú vo svojich odvekých sídlach.“¹²

Ktoré sú profesionálne rusínske inštitúcie na Slovensku? Na prvom mieste treba uviesť *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry* (1998), ktorý je od 1. decembra 2015 súčasťou Centra jazykov a kultúr národnostných menšín PU v Prešove. Prešovská univerzita ako jediná na Slovensku ponúka štúdium rusínskeho jazyka a literatúry na bakalárskom, magisterskom a doktorandskom stupni vysokoškolského štúdia. Prehĺbené vedomosti o rusínskom jazyku, literatúre a kultúre si môžu záujemcovia doplniť na *Medzinárodnej letnej škole rusínskeho jazyka a kultúry*, ktorá sa od roku 2010 koná každoročne v júni (v roku 2023 sa uskutočnil už 11. ročník). Ďalej je to organizovanie vedeckých seminárov a vydávanie vedeckých zborníkov **Studium Carpatho-Ruthenorum** (celkove už vyšlo 14 ročníkov). Podrobnejšie informácie sú uvedené na webovej stránke PU: www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/, kde čitateľ nájde zoznam učiteľov, ich medailóny a publikačnú činnosť. Rusínsky jazyk znie aj v Slovenskom rozhlase a rovnako informácie o Rusínoch a ich kultúrnych aktivitách môžeme sledovať na obrazovkách Slovenskej televízie v reláciách pre národnostné menšiny.

3.2.2. Naše informácie o rusínskom jazyku na Slovensku by neboli úplné, keby sme neuviedli, že v obci Klenová, okres Snina, je *Základná škola s materskou školou s vyučovacím jazykom rusínskym*. Je to jediná škola na severovýchodnom Slovensku so zameraním na uplatnenie spisovného rusínskeho jazyka v školskej praxi. Preto k najdôležitejším úlohám predstaviteľov rusínskeho národnostného hnutia, ako konštatuje L. Kráľová, je zakladať rusínske školy v obciach, kde žijú Rusíni na súvislom jazykovom území na severovýchodnom Slovensku.

3.2.3. Najdlhšiu tradíciu v uplatňovaní rusínskeho jazyka na Slovensku má *Divadlo Alexandra Duchnoviča* v Prešove, ktoré hrá výlučne po rusínsky už od polovice 90-tych rokov. V roku 1990 bolo divadlo pomenované po Alexandrovi Duchnovičovi, vedúcej osobnosti národného obrozenia na východnom Slovensku a Podkarpatskej oblasti.

V roku 2007 bolo zriadené *Múzeum rusínskej kultúry* ako prešovská pobočka Slovenského národného múzea v Bratislave. Od roku 2013 sa každoročne koná *Rusínsky festival* vo Svidníku. Z občianskych združení spomenieme *Kolýsočka*, *Molody Rusyny*, *Rusínsky folklór*, *Okrúhly stôl*. Z printových médií uvádzame úspešný dvojmesačník *Rusyn*, odborný a literárny časopis, ktorý vydáva Akadémia rusínskej kultúry v SR (www.rusynacademy.sk) a dvojtýždenník *NN info Rusyn – Narodný novynký Rusyniv Slovakiji*, ktorý vydáva *Rusínska obroda na Slovensku*.

3.3. Po politických zmenách v roku 1989 prebieha proces reštitúcie a revitalizácie lemkovského areálu na poľskej strane. Výsledkom týchto snáh poľských Lemkov je **lemkovský jazyk**, ktorý získal v roku 2009 status **regionálneho jazyka**. V niektorých médiách sa môžeme stretnúť s názvom **lemkovská etnická menšina**, ku ktorej sa zaraďuje aj rómska, tatárska a karaimská menšina. Každoročne potomkovia poľských Lemkov organizujú festivaly a stretnutia známe pod názvom Lemkovská Vatra.

Ak hovoríme o lemkovských dialektoch, máme na mysli **bývalý areál rusínskych (lemkovských) nárečí v regióne juhovýchodného Poľska**. Lemkovské dialekty v juhovýchodnom Poľsku a areál rusínskych nárečí na severovýchodnom Slovensku tvorili až do roku 1944 jeden celok. Na základe poľsko-sovietskej zmluvy z roku 1944 bola väčšia časť lemkovského (ru-

¹² Kráľová, L.: Špecifické problémy jazykovej a národnej sebareflexie Rusínov na Slovensku v duchu sčítania obyvateľov, bytov a domov v rokoch 1991 – 2021. In Koropová, K. (zost.): *Studium carpatho-ruthenorum* 2022. Štúdie z karpatorusistiky 14. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín, 2022, s. 39.

sínskeho) obyvateľstva z juhovýchodného Poľska vysídlená na Ukrajinu. Druhá časť bola na základe uznesenia poľskej vlády presídlená r. 1947 do západných a severných regiónov Poľska. V dôsledku toho na poľskej časti zanikli pôvodné lemkovské obce, zanikol pôvodný areál lemkovských nárečí, preto ak dnes hovoríme o lemkovských nárečiach v Poľsku, máme na mysli bývalé lemkovské nárečia.

Vďaka výskumu lemkovských nárečí na poľskom i slovenskom území v medzivojnovom období (1934–1936), ktorý uskutočnil poľský slavista a dialektológ Zdzisław Stieber na základe dotazníka pozostávajúceho zo 400 otázok pre lexikálny typ jazykového atlasu, sa zachoval podrobný opis týchto karpatských nárečí. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20. stor. Z. Stieber uvedený dialektologický materiál spracoval v ôsmich zväzkoch (zošitoch) lingvistického atlasu pod názvom **Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny**. I–VIII. (1956–1964). Tieto publikované materiály, ako zdôrazňuje Z. Stieber, majú pre poľskú i slovanskú jazykovedu a dialektológiu historickú a dokumentárnu hodnotu. Ale materiály z bývalého areálu lemkovských nárečí na poľskej strane nemožno dnes verifikovať, ani doplniť o ďalšie údaje. Preto sa musíme opierať o jazykové údaje, ktoré zozbieral v tomto regióne Z. Stieber aj so svojimi spolupracovníkmi v medzivojnovom období.¹³

3.3.1. Z profesionálnych lemkovských inštitúcií v Poľsku treba spomenúť: *Stowarzyszenie Ruska Bursa* v Gorliciach, ktorá bola založená v roku 1908. Zameriava sa na osvetovú, kultúrnu, výchovnú a vydavateľskú činnosť, spravuje knižnicu, archív a pamätnú izbu Ivana Rusenka (1890–1960). (<https://www.lem.fm/pl/ruska-bursa-pl/>). V roku 2011 bolo pri Ruskej Burse založené rádio LEM.fm, ktoré prevádzkuje informačný portál LEM.fm a celolemkovské rádio (<https://www.lem.fm/pro-nashe-radiyo>). Lemkovská organizácia *Stowarzyszenie Lemków* so sídlom v Legnici bola založená v roku 1989 (<https://team.legnica.eu/organizacje/174>).

Na Inštitúte ruskej filológie *Pedagogickej univerzity v Krakove* v rokoch 2001 – 2017 sa realizovalo štúdium lemkovsko-rusínskej filológie. Nadácia *Rutenika* finančne prispieva na podporu lemkovských profesionálnych inštitúcií v juhovýchodnom a západnom Poľsku, ku ktorým tiež patrí najstarší folklórny súbor *Lemkovyna*. Súbor propaguje originálne lemkovské piesne a tance; súbor založil Jaroslav Trochanovský v roku 1969, hudobný skladateľ a dirigent súboru).

¹⁴ Spoločnosť **Стоваришчина лемків** (*Stowarzyszenie Lemków*) vydáva od roku 1989 kultúrny a spoločenský dvojmesačník **Бесіда**. Podrobnejšie údaje sú na internetovej stránke: <http://www.stowarzyszenielemkow.pl>

3.4. **Spisovný rusínsky jazyk na Zakarpatskej Ukrajine** nemá zatiaľ status oficiálneho spisovného jazyka, pretože doposiaľ nebol priznaný zakarpatským Rusínom status osobitnej národnostnej menšiny. Pokusy o štandardizáciu spisovnej rusínčiny na Zakarpatskej Ukrajine trvajú od vzniku samostatnej Ukrajiny (1991), avšak neúspešne a rusínsky jazyk sa naďalej pokladá za ukrajinské nárečie. V posledných rokoch v Užhorode vznikli viaceré kultúrne spolky a občianske združenia, ktoré vydávajú odbornú i umeleckú literatúru písanú v nárečí, resp. v kultúrnom jazyku formujúcom sa v Užhorode a okolí na základe západnej časti zakarpatských rusínskych nárečí. Základy rusínskeho jazyka na Zakarpatskej Ukrajine vyučoval niekoľko rokov v nedeľných školách Valerij Paďak.

3.4.1. O jazykovej situácii na Zakarpatskej Ukrajine píše užhorodský autor **Ігорь Керча** v štúdiu **Літературний язык. Пудкарпатська Русь**.¹⁵ Menovaný je tiež autorom dvojzväzko-

¹³ Stieber, Z.: *Świat językowy Słowian*. Warszawa, 1974, s. 464.

¹⁴ Podrobnejšie Марочій, П. Р. – Поп, І. (укр.): *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2010. 856 с.

¹⁵ Magocsi, P. R. (red. nauk.): *Русинський язык*. In: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, s. 115-146.

vého prekladového slovníka, ktorý vyšiel v Užhorode vo Vydavateľstve ПоліПрінт v roku 2012 pod názvom *Словник русько-русинський*. Slovník obsahuje 65 hesiel a je určený pre potreby prekladateľov z ruštiny do rusínčiny.

3.4.2. K aktívnym členom tejto užhorodskej skupiny Rusínov patrí doc. Mgr. Valerij Paďak, CSc., pôsobiaci v Centre jazykov a kultúr národnostných menšín Prešovskej, kde prednáša dejiny rusínskej literatúry. Prehľad jeho publikačnej činnosti, edičnej činnosti a medailón autora je zverejnený na webovej stránke Ústavu rusínskeho jazyka a kultúry CJKNM PU www.unipo.sk/cjknm/hlavne-sekcie/urjk/. Menovaný vedie v Užhorode aj *Výskumné centrum karpatisťiky* so zameraním na vydávanie pôvodnej rusínskej literatúry z prvej polovice 20. stor.

3.4.3. V rokoch 1994 – 1997 štvorica autorov M. Almašij – I. Kerča – V. Molnar – S. Popovič napísali krátku gramatiku rusínskeho jazyka pod názvom *Материнський язык. Писемниця русинського языка*. Удало общество им. Александра Духновича Мукачово (1999, 98 s.).

Užhorodský bádateľ Michail Almašij (Михаил Алмаший), zaslúžilý učiteľ Ukrajiny, vydal v roku 2015 vo Vydavateľstve Karpatská veža v Užhorode rozsiahly vedecký slovník pod názvom *Русинсько-славянський лексикон*, ktorý je výsledkom jeho dlhoročného výskumu jazyka podkarpatských Rusínov. Slovník má charakter vedecko-populárnej práce a je určený širokému okruhu záujemcov. Autor hľadá odpoveď na otázku, aké je miesto rusínskeho jazyka v rodine slovanských jazykov. Význam každého hesla sa prekladá do jedenástich slovanských jazykov vrátane podkarpatského variantu rusínskeho jazyka.

3.4.4. Významným príspevkom k poznaniu užhorodského variantu rusínskeho jazyka je päťväzkový slovník *Словарь русинського языка*, ktorý zostavil a na vydanie pripravil Jurij Čori (Юрій Чопи), regionálny básnik, spisovateľ a dramatik. Slovník obsahuje vyše 250 tisíc hesiel. Pri každom hesle sa uvádza exemplifikácia, čiže čitateľ si môže overiť význam slova použitého v konkrétnom kontexte (2015). *Zakarpatská oblasťná vedecko-kulturologická spoločnosť A. Duchnoviča*, ktorej predsedom je Vasyľ Popyk, vydáva od roku 2016 kultúrno-beletristický časopis **Отцюзнина**. Vydávanie časopisu finančne podporuje Volodymyr Drahun, majiteľom časopisu je Michail Čuchran a vychádza v súkromnej tlačiarňi Romana Povča.

3.5. V posledných troch desaťročiach sa **Rusíni v Maďarsku usilujú o revitalizáciu spisovnej rusínčiny**, vedú sa diskusie o tom, ktoré dialekty sa stanú základom pre kodifikáciu tohto spisovného mikrojazyka. Prvý pokus o kodifikáciu **spisovnej rusínčiny v Maďarsku** sa opieral o jazykový systém dialektu v Komloške a pochádza z roku 2004.¹⁶ Tento jazyk sa neujal najmä pre pokročilú asimiláciu Rusínov. Preto sa predstavitelia rusínskej inteligencie a občianskych združení zastupujúcich rusínsku národnostnú menšinu v Maďarsku rozhodli pre adaptáciu zakarpatského variantu spisovnej rusínčiny. V súvislosti s tým sa obyčajne uvádza, že spisovný rusínsky jazyk v Maďarsku je v posledných rokoch v procese revitalizácie a jeho základom sa stal rusínsky dialekt, resp. kultúrny jazyk Rusínov na Zakarpatskej Ukrajine.

3.5.1. Odborným garantom štúdia spisovnej rusínčiny, rusínskej kultúry a publikovania výsledkov vedeckovýskumnej činnosti sú dve inštitúcie: Rusínsky vedecký ústav Antona Hodyнку (Русинський Научний Інститут ім. Антонія Годинки) a Celoštátna rusínska samospráva so sídlom v Budapešti (Вседержавное Русинське Самосправованя у Мадярщини), ktorá vydáva v rusínsko-maďarskej mutácii časopis **Русинський світ /Ruszin világ**. Časopis vychádza ako dvojmesačník od roku 2000 a v roku 2023 začal vychádzať už 21. ročník tohto kultúrneho a spoločenského časopisu Rusínov v Maďarsku, ktorý na vydanie pripravuje budapešťianska

¹⁶ Porov. Бенедек, Г.: Літературний язык. Мадярьско. In Magocsi, P. R. (red. nauk.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, s. 263-275.

pobočka Celoštátnej rusínskej samosprávy. Zodpovedným redaktorom je Viktor Kramarenko (predseda Celoštátnej rusínskej samosprávy v Maďarsku) a členmi redakčnej rady sú: Giricz Viktor (hlavný redaktor), Dr. Káprály Mihály (bývalý riaditeľ Rusínskeho vedeckého ústavu A. Hodynkú), Szónoczky János Mihály, Manajló András, Szücs-Vorinka Irén. Rusíni v Maďarsku majú svoju zástupcu v parlamente, menovite je to Vira Giricz, ktorá je poslankyňou za rusínsku národnostnú menšinu v Maďarskom parlamente so sídlom v Budapešti.

3.5.2. Rusíni v Maďarsku majú aj raz v týždni vymedzený čas na vysielanie v Maďarskom rozhlase v rozsahu 30 minút vysielacieho času. V Maďarskej televízii sa rusínsky program vysiela raz mesačne v rámci relácie určenej pre menšiny. Od roku 2001 Rusínska samospráva organizuje kurz rusínskeho jazyka pre dospelých. .

4.1. Ako z uvedeného vyplýva, keď hovoríme o **karpatskej rusínčine**, máme na mysli tie slovanské spisovné mikrojazyky, ktoré boli kodifikované po politických zmenách v roku 1989 v karpatskom regióne na báze miestnych karpatských nárečí na území severovýchodného Slovenska, juhovýchodného Poľska, Zakarpatskej Ukrajiny a severovýchodného Maďarska. Ide o štyri varianty karpatskej rusínčiny, ktoré z genetického hľadiska majú spoločné jazykové znaky s východnou skupinou slovanských jazykov, ale zároveň k ich osobitostiam patrí aj výskyt javov slovenskej, poľskej, resp. ukrajinskej proveniencie, ktoré sa do ich systému dostali v dôsledku dlhodobých a intenzívnych slovensko-rusínskych, poľsko-rusínskych, resp. ukrajinsko-rusínskych jazykových kontaktov. Tieto slovanské spisovné mikrojazyky v karpatskom regióne na slovensko-poľsko-zakarpatsko-ukrajinsko-maďarskom jazykovom pomedzí sú na prechode medzi ukrajinčinou a slovenčinou, ukrajinčinou a poľštinou, ukrajinčinou a rusínčinou, lebo na ich východoslovanskú jazykovú bázu sa v priebehu ich vývinu navrstvili mnohé javy západoslovanského pôvodu.

4.2. Do skupiny slovanských spisovných mikrojazykov patrí **kašubčinu** ako spisovný jazyk príslušníkov kašubskej národnosti na severe Poľska (na západ od Gdaňska). Dlhé desaťročia sa kašubčina pokladala za poľský dialekt a v posledných rokoch sa začalo hovoriť o kašubčine ako o jazyku, ktorý sa vydal na cestu za samostatnosťou. Hanna Popowska-Taborska, ktorá sa dlhé desaťročia venovala výskumu kašubských nárečí, na 14. medzinárodnom zjazde slavistov v Ochride predniesla referát *Leksyka powstającego kaszubskiego języka literackiego* (2008). Poľskí bádatelia hovoria o revitalizácii kašubského jazyka a v posledných rokoch začali vychádzať gramatiky, učebnice, prekladové a výkladové slovníky. V obmedzenej miere koncom deväťdesiatych rokov minulého storočia kašubčina sa uplatnila aj v školách. Podľa údajov z Wikipédie po kašubsky dnes hovorí asi 200 000 – 500 000 osôb v Poľsku a 10 000 - 20 000 osôb v emigrácii (najmä v Kanade). 12. decembra 2009 Poľsko ratifikovalo Európsku chartu jazykov, ktorou sa zaviazalo chrániť kašubčinu ako minoritný jazyk.¹⁷

4.3. V západnom Poľsku v regióne Horné Sliezsko prebieha proces formovania tzv. **(horno) sliezskeho etnolektu**, ktorý sa používa ako komunikačný prostriedok v bežnej komunikácii, v umeleckej literatúre a v niektorých printových médiách.¹⁸ Za samostatný jazyk ho považuje Library of Congress a SIL International a v Poľsku niektorí bádatelia, napr. Jolanta Tambor zo Sliezskej univerzity a Tomasz Wicherkiwicz z Univerzity v Poznani. Podľa J. Tamborovej je sliezske nárečie niečo viac než dialekt, preto za adekvátne pokladá, ak sliezsky dialekt získa status regionálneho jazyka.¹⁹ V slavistike sa však naďalej pokladá za dialekt poľštiny.

¹⁷ <http://sk.wikipedia.org/wiki/Kašubčina>

¹⁸ [http://sk.wikipedia.org/wiki/Sliežština_\(lechické_jazyky\)](http://sk.wikipedia.org/wiki/Sliežština_(lechické_jazyky))

¹⁹ Czesak, A.: Współczesne próby tworzenia, opisu i kodyfikacji nowych języków słowiańskich (górniośląski, wschodniosłowacki, pudłańska mova). In Dudášová, J. (ved. red.): Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne

4.4. Ďalšie dva nové mikrojazyky vznikli po rozpade bývalej Juhoslávie v deväťdesiatych rokoch na národné štáty: **bosniančina** ako úradný jazyk v Bosne a Hercegovine (1995) a **čiernohorčina** ako úradný jazyk v Čiernej Hore (2007).

Bývalá Socialistická Federatívna republika Juhoslávia sa skladala zo šiestich federatívnych republík: Slovinská socialistická republika, Chorvátska socialistická republika, Socialistická republika Bosna a Hercegovina, Čiernohorská socialistická republika a Macedónska socialistická republika. Na území Srbska boli aj dva autonómne kraje: Vojvodinský socialistický autonómny kraj a Kosovský socialistický autonómny kraj.²⁰ Úradným jazykom spájajúcim všetky národy a národnosti v tejto federatívnej republike bol srbochorvátsky jazyk. Situácia sa zmenila začiatkom deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia, keď sa osamostatnili štyri republiky: Slovinsko, Chorvátsko, Bosna a Hercegovina a Macedónsko. To spôsobilo rozpad srbochorvátskeho jazyka na dva samostatné spisovné jazyky: chorvátsky (1991) a srbský (1991) a konštituovanie dvoch nových spisovných jazykov, ktoré sa v súčasnosti zaraďujú k tzv. slovanským spisovným mikrojazykom: bosnianský (1995) a čiernohorský jazyk (2007). Zvyšné dve republiky – Srbsko a Čierna Hora – spolu vytvorili federatívny štát pod názvom Juhoslovanská zväzová republika, ktorá zanikla po vyhlásení nezávislosti Čiernej Hory od Srbska. Srbská republika prevzala nástupníctvo po oddelení Čiernej Hory od 5. júna 2006.

Spisovná macedónčina po vyhlásení nezávislosti Macedónskej republiky (1991) získala status štátneho jazyka. Na návrh Grécka bolo Macedónsko prijaté do OSN pod názvom Bývalá juhoslovanská republika Macedónsko (FYROM: Former Yugoslav Republic of Macedonia), v súčasnosti je úradným názvom Severné Macedónsko. Podobne status úradného jazyka získala slovinčina v Slovinskej republike v roku 1991. Ako vidno, divergentný vývin slovanských jazykov v súčasnosti v najväčšej miere zasiahol južnoslovanskú jazykovú vetvu.²¹

4.4. Viaceré jazyky slovinskej a chorvátskej národnosti žijúcej na území Rakúska, Talianska alebo Maďarska niektorí bádatelia zaraďujú medzi slovanské mikrojazyky. Z názvov týchto jazykov možno usudzovať, že skôr než o spisovné mikrojazyky ide o srbské, chorvátske alebo slovinské dialekty používané v zahraničných komunitách Srbov, Chorvátov alebo Slovincov: prekmurčina, čakavčina, štokavčina, štajerčina a pod.²²

5.1. Spisovný rusínsky jazyk na Slovensku bol kodifikovaný na základe východnej časti rusínskych dialektov, tzv. východozemplínskych nárečí, ležiacich v oblasti Laboreckej vrchoviny na severovýchodnej časti východného Slovenska v poriečí riek Výrava, Udava a Pčolinka. Ide o územie vymedzené týmito východorusínskymi obcami: **Svetlice, Vyšná Jablonka, Nižná Jablonka, Osadné, Zbojné, Hostovice, Parihuzovce, Čukalovce, Nechválova Polianka, Pčolíné, Pichne a Zubné**, ktoré sú administratívne začlenené do okresov Medzilaborce, Humenné a Snina.²³ To znamená, že v spisovnej rusínčine na Slovensku sa vyskytujú tie javy, ktoré sú charakteristické pre východnú časť rusínskych nárečí.

Z hľadiska slovensko-rusínskych a poľsko-rusínskych jazykových kontaktov sa javy (východo)slovenskej a poľskej proveniencie koncentrovane vyskytujú v západnej časti rusínskych

vzt'ahy. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007, s. 250.

²⁰ Podrobnejšie: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Juhoslavia>

²¹ Horák, E.: Osobitosti kodifikácie spisovnej macedónčiny. In: Slavica Slovaca, 2010, roč. 45, č. 2, s. 124-125.

²² Porovnaj <https://sk.wikipedia.org/wiki/Rusínčina>

²³ Порог. Плішкова, А. – Ябур, В.: Сучасний русинський списовний язык (Високошкольські учебні тексти). Пряшів: Пряшівська універзіта в Пряшові – Інститут русинського языка і культури, 2009, s. 4.

nářečí, kým východná časť, ktorá na pomedzí Slovenska a Ukrajiny (Zakarpatská Ukrajina) prechádza v súvislé pásmo rusínskych zakarpatských nářečí, je pomerne archaická, lebo sa v nej vyskytujú mnohé periférne javy, ktoré pomáhajú pri rekonštrukcii vývinu rusínskeho jazyka, ktorý má zreteľný východoslovanský základ.

5.2. **Kardinálnou izoglosou**, oddeľujúcou západnú časť od východnej časti rusínskych nářečí na slovenskej i poľskej strane, je ustálenie prízvuku na predposlednej slabike slova v západnej časti rusínskeho areálu, kým vo východnej časti rusínskych nářečí sa zachoval pôvodný voľný a pohyblivý prízvuk. Hranica tejto izoglosy prebieha v poriečí riek Oľka – Chotčanka – Laborec na slovenskej strane a rieky Oslava na poľskej strane.²⁴ Ak hľadáme odpoveď na otázku, ktorý z týchto dvoch typov prízvukov je starší a ktorý je mladší, odpoveď musíme hľadať v širšom rusínsko-slovensko-poľskom, resp. východoslovanskom kontexte. Voľný a pohyblivý prízvuk predstavuje staršiu vývinovú fázu, lebo sa vyskytuje na rozsiahlom území východoslovanských jazykov, kým stály prízvuk na penultime (na predposlednej slabike) je mladší jav, ktorý sa vyvinul v západnej časti rusínskych nářečí v dôsledku dlhodobých slovensko-poľsko-rusínskych jazykových kontaktov. Vymedzovanie javov starších a mladších, resp. určovanie podmienok istej jazykovej zmeny umožňuje **metóda relatívnej (pomernej) chronológie**, pri ktorej jazykovedci stanovujú, ktoré javy sú staršie a ktoré sú mladšie iba na základe jazykových javov bez chronologických údajov. **Metóda absolútnej chronológie** sa opiera o javy doložené v písomných pamiatkach s údajmi o dátume ich vzniku.

5.2.1. Do skupiny javov, ktoré sa v rusínskych nářečiach vyvinuli v procese slovensko-rusínskej a poľsko-rusínskej jazykovej interferencie, patrí aj zmena pôvodných palatalizovaných sykaviek **s'**, **z'** na palatálne **ś**, **ź**. Vplyv slovenských nářečí zasiahol iba rusínske nářečia v západnej časti (na Spiši a v Šariši), kým v rusínskych nářečiach na Zemplíne (približne na východ od Svidníka a Giraltoviec) sa udržali pôvodné palatalizované sykavky **s'**, **z'**, ktoré sú charakteristické aj pre spisovný rusínsky jazyk na Slovensku. V lemkovských nářečiach na poľskej strane zmena palatalizovaných na palatálne zasiahla celý rad sykaviek: **s', z', c', ʒ' > ś, ź, ć, ź** a tento diferenčný znak je charakteristický aj pre spisovný lemkovský jazyk v Poľsku.²⁵

5.2.2. V západnej časti rusínskych nářečí na slovenskej strane a v celej bývalej lemkovskej oblasti na poľskej strane sa vplyvom slovenských (spišských a šarišských) a poľských nářečí vykonala zmena obojperného **u'** na pernozubné **v** na začiatku slova pred spoluhláskou. Preto konsonant **v** v uvedenej pozícii podlieha znelostnej neutralizácii a realizuje sa ako neznelé **f**, napr.: *fč'era*, *f_xyžy*, *fšeli'akuy'*.²⁶ J. Vira zdôrazňuje, že v západných karpatoukrajinských nářečiach je zmena **v** na **f** iba na začiatku slova, ale vnútri slova pred spoluhláskou sa zachovalo obojperné **u**, napr.: *f_xyžy*, *d'iu'ky*, *uuci*.²⁷

Neutralizáciu **v** na **f** vnútri slova pred spoluhláskou a na konci slova pozná iba nářečie *Osturne*, ktoré tvorí rusínsku enklávu v goralskom (geneticky poľskom) jazykovom prostredí, a náre-

²⁴ Stieber, Z.: Dialekt Łemków. Fonetyka i Fonologia. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1982, s. 7; Латта, В.: О классификации украинских говоров. In Новак, М. (гол. ред.): Наукові записки 8-9. Пряшів: Культурний союз українських трудящих у ЧССР, 1979–1981, с. 119–130.

²⁵ Латта, В.: Атлас українських говорів Східної Словаччини. Видання перше. Наукове і картографічне доопрацювання та упорядкування З. Ганудель – І. Ріпка – М. Сополіга. Братіслава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво – Відділ української літератури в Пряшеві, 1991, м. 8.

²⁶ Латта, В.: Атлас українських говорів Східної Словаччини, с. д., mapa č. 31; Vira, J.: Hlásokosloví osturňského hovorů. In: Sborník Matice slovenskej 8. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1930, s. 99; Stieber, Z.: Atlas językowy dawnej Łemkowszczyzny. Zeszyt I – VIII. Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, 1964, mapa 412.

²⁷ Vira, J.: Hlásokosloví osturňského hovorů, c. d., s. 99.

čie *Závadky*, ktoré tvorí rusínsku enklávu v slovenskom (spišskom) jazykovom prostredí: *Зѣфка, љуфка, рокоф* (Osturňa), *д'ифка* (Завадка).²⁸

Vo východnej časti lemkovských nárečí na slovenskej strane neboli pre uvedenú zmenu vonkajšie vývinové podmienky, lebo v susedných východoslovenských (zemplínskych, sotáckych a užských) nárečiach sa tiež vyskytuje obojpermé **u**. Domnievame sa, že ide o analogický prípad ako s vývinom prízvuku. Na udržanie **u**, ktoré je realizáciou pôvodného bilabiálneho konsonantu **w**, vo východnej časti východnej slovenčiny vplývalo bezprostredné susedstvo s rusínskymi nárečiami. Neskôr, keď sa v dôsledku slovensko-rusínskej jazykovej interferencie v západnej časti rusínskych nárečí vykonala zmena biabiálneho **w [u]** na pernozubné **v** (ktoré v neutralizačných pozíciách podliehalo zmene **v** na **f**), jej rozšíreniu vo východnej časti rusínskeho areálu zamedzil vonkajší vplyv slovenských zemplínskych, sotáckych a užských nárečí. Zmena **w > u > v** zasiahla aj bývalé lemkovské nárečia na poľskej strane. Ide teda o spoločný jav, ktorý sa vykonal v západnej časti rusínskych nárečí v dôsledku vonkajšieho vplyvu východoslovenských (spišských a šarišských) a poľských nárečí.

5.2.3. Ako je známe, neslabičné **u** sa vo východnej časti rusínskych nárečí podobne ako v spisovnej rusínčine vyskytuje aj ako striednica za pôvodné tvrdé **-l** v pozícii formovej morfémy v tvaroch prídavia minulého činného mužského rodu, napr.: *ходив, робив, слав* (porov. stl. *ходилъ, дѣлалъ, славъ*). V západnej časti rusínskych nárečí sa však vyskytujú tvary uvedených prídaví s morfémy **-l**, napr.: *ходил, робил, слав* (porov. J. Vaňko, 2004, s. 74).

Z uvedených údajov vyplýva, že v západnej časti rusínskych nárečí v dôsledku vonkajšieho vplyvu slovenských nárečí neslabičné **u** zaniklo nielen v pozícii za pôvodné **w[uu]** ale aj v pozícii za pôvodné tvrdé **-l**. Celkove by sme mohli povedať, že v západnej časti rusínskych nárečí sa prejavuje tendencia k zániku neslabičného **u**, ktoré sa nevyskytuje v západnej časti východoslovenských nárečí (v spišských, šarišských a abovských).

5.2.4. Medzi javy motivované vonkajším vplyvom východoslovenských nárečí patrí osobná prípona **-t** v 3. os. sg. a pl. sloviess prítomného času, ktorá sa vyskytuje v celej západnej časti rusínskych nárečí, napr.: *ходит – ходят, робит – робят, сидит – сидят*.²⁹ Uvedená osobná prípona **-t** sa vyvinula z pôv. prípony **-t'**, ktorá sa vyskytuje vo východnej časti rusínskych nárečí podobne ako aj v spisovnej rusínčine. Prípona **-t'** v 3. os. sg. a pl. sa vyskytuje aj v spisovnej ukrajinčine, napr.: *вода кипить, тоді здається, де йдеться, пливуть хмарки, пахнуть постріли, ревуть мотори*.

Hranica izoglosy **-t ~ -t'** prebieha v poriečí rieky Laborec, ktoré oddeľuje východnú časť s výskytom pôv. prípony **-t'** od západnej časti s depalatalizovaným **-t** v 3. os. sg. a pl., napr.: *тримають/тримлють – тримут, дрімають – дрімут* [porov. V. Latta, 1991, mapa č. 281 a komentár k mape (s. 56)].

6.1. Rusínske nárečia sú súčasťou **karpatského jazykového areálu** [slovenské, moravské (české), poľské, rusínske, ukrajinské, maďarské, rumunské, moldavské, bulharské, macedónske, srbské, chorvátske dialekty), v ktorom sa vyskytuje pomerne bohatá vrstva slov z oblasti pastierstva, ovčiarstva, chovu dobytká aj oviec a spracovania mliečnych výrobkov. Ide o tzv. **karpatismy**, resp. **balkanizmy** a z genetického hľadiska sú to najčastejšie slová rumunského

²⁸ Vira, J.: Hlásokosloví osturňského hovoru, c. d., s. 99; Панькевич, И.: 3 морфології говору села Завадки на півднім Спіші на Словаччині. In: Sborník Matice slovenskej 15. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1937, s. 52.

²⁹ Ванько, Ю.: Класифікація і головні знаки карпатських русинських діалектів. In Magocsi, P. R. (red. nauk.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, s. 73.

pôvodu, napr.: **baša, báča** „hlavný pastier na salaši“ (**rum.** baciú), **kľag, кляг** „teľací žalúdok na zosyrovanie mlieka“ (**rum.** cliag), **putera, укр. путера** „veľká drevená nádoba na zlievanie nadojeného mlieka“ (**rum.** brute), **bryndza, брындза (rum. brinză), urda, ўрда** „hruda ovčieho syra“ (**rum.** urdă), **strunga, укр. струнка** „ohrada pri salaši na ovce“ (**rum.** strunga), **žinčica, укр. жентиця** „srvátka z ovčieho mlieka“ (**rum.** jintița), **grúň (zempl. nár. hrún, hrunok), грун, грун, грунок** „horské úbočie vhodné na pasenie oviec“ (**rum.** gruiú), **geleta, гелетка** „drevená nádoba na dojenie“ (**rum.** găleată).³⁰

6.2. Mnohé karpatismy sú slovanského pôvodu a do nárečí v karpatskom areáli sa rozšírili prostredníctvom maďarčiny. Totiž starí Maďari prevzali od Slovanov mnohé slová, ktoré sa petrifikovali v maďarčine a odtiaľ sa sekundárne rozšírili do slovanských nárečí v karpatskom areáli. Patrí k nim aj lexéma **gazda, гáзда** < stsl. **gos(po)da**, ktoré sa po redukcii slabiky a po uplatnení zákona o vokálnej harmónii v starej maďarčine zmenilo na ***gozda > gazda**. V mnohých etymologických slovníkoch staršieho vydania sa táto lexéma neprávom pokladá za hungarizmus. Lexéma **gazda** je karpatismus slovanského pôvodu a vyskytuje sa vo všetkých nárečiach karpatského jazykového areálu: v slovenských, moravských, poľských, maďarských, rusínskych, ukrajinských, rumunských, moldavských, bulharských, macedónskych, srbských a chorvátskych dialektoch. V tomto slove sa zachovala pôvodná hláska psl. pôvodu /g/, čo svedčí o tom, že starí Maďari prevzali toto slovo od okolitých Slovanov ešte v čase, keď v ich jazyku sa vyskytovala táto hláska ako osobitná fonéma. Zmena **g > h** sa na základe výskytu slov s hláskou /h/ kladie na začiatok 12. stor.

Podobne lexéma **gerenda (hrada), геренда (гряда, гряда)** je slovanského pôvodu ***gręda**, ktoré sa cez maďarský jazykový filter rozšírila do časti slovenských, ukrajinských alebo rusínskych nárečí namiesto očakávaného **hrada, гряда**. Na základe takýchto prevzatí, ako je výraz **gerenda**, môžeme konštatovať, že starí Maďari prevzali lexému ešte pred denazalizáciou, čiže pred zánikom nosoviek. Do tejto skupiny slov patrí aj lexéma **piatok** z pôv. ***рѣтъкъ** (rusín. **пѣтниця**, rus. **пятница** je z cirkevnoslovanského **Пѣтница**), ktorá sa rozšírila do maďarčiny v podobe **péntek**, čiže v čase pred denazalizáciou, ale po zániku a vokalizácii jerov.³¹

Viacere slová, v ktorých sa vyskytuje konsonant /g/ sú nemeckého, poľského, latinského, talianskeho, tureckého pôvodu, resp. rumunského pôvodu (ako je to v prípade karpatismov typu **kľag, кляг grúň, грун, грун** a pod. z oblasti pastierstva a ovčiarstva). Napríklad lexéma **švagor, шва́гoр, шво́гoр** je prevzatie z nemčiny *Schwager*, do niektorých rusínskych alebo východoslovenských nárečí sa rozšírilo cez maďarský jazykový filter (maď. *šogor*). Podobne lexémy **galoša, гало́шина** sú nemeckého pôvodu *Galosche* (z franc. *galoche*). Lexéma **gombík, гомбі́чка** pochádza z maďarského *gomb*.

7. K dôležitým otázkam štúdia spisovného rusínskeho jazyka patrí aj otázka jazykovej kultúry, čiže dodržiavanie stanovených noriem a správneho výberu jazykových prostriedkov na jednotlivých jazykových rovinách (na zvukovej, morfolologickej, syntaktickej, lexikálno-sémantickej). Norma spisovného jazyka je záväzná pre všetkých jeho používateľov a každé jej nedorozumenie, narušenie sa pokladá za chybu, odklon od záväznej normy. Lebo spisovný jazyk na

³⁰ Podrobnejšie Krajčovič, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN, 1988, s. 168-174.

³¹ V cirkevnej slovančine ruskej redakcie sa popri lexéme **пѣтниця** vyskytuje aj druhý výraz **пѣто́къ**. V staroslovenčine sa používa lexéma **пѣтъкъ, велыкыи пѣтъкъ, свѣтыи пѣтъкъ** (Страстная пятница, Veľký piatok). Porov. Štec, M. et al.: Cirkevnoslovansko-slovenský slovník. (Stručná gramatika cirkevnej slovančiny). Diel II. Prešov: Pravoslávny kňazský seminár, 2012, s. 71; Цейтлин, Р. М. – Вечерка, Р. – Благова, Э. (ред.): Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков). Москва: Издательство „Русский язык“, 1999, s. 561-562.

rozdiel od nárečí má vysokú kultúrnu a sociálnu prestíž. Normu spisovného jazyka treba pestovať, treba sledovať jej dodržiavanie, resp. porušovanie a na základe takého výskumu zaujať patričné stanovisko. Otázkam spisovnej normy sa venujú rôzne komisie: pravopisná komisia, ortoepická komisia a za najvyšší orgán v prípade spisovnej rusínčiny na Slovensku, ktorý má na starosti problematiku tvorby normatívnych príručiek, ako sú gramatiky, výkladové a prekladové slovníky, pravidlá pravopisu, pravidlá výslovnosti, učebnice rusínskeho jazyka a literatúry pre všetky stupne škôl, sa pokladá **Ústav rusínskeho jazyka a kultúry**, ktorý má status vysokoškolského pedagogického, vedeckovýskumného a kultúrno-organizačného pracoviska na Prešovskej univerzite v Prešove.

Aké sú príčiny nedodržiavanie, resp. porušovania normy spisovnej rusínčiny na Slovensku? Na prvom mieste treba uviesť fakt, že spisovný jazyk bol kodifikovaný na základe východnej časti rusínskych nárečí, preto najviac chýb sa vyskytuje v reči a jazyku, čiže v ich ústnom a písomnom prejave tých používateľov spisovného jazyka, ktorí pochádzajú zo západného regiónu rusínskeho areálu a ktorí tým vyjadrujú svoj nesúhlas s tým, že do spisovnej rusínčiny sa nedostali javy zo západného regiónu. K najčastejším chybám, ktoré používatelia zo západného regiónu vedome vnášajú do svojho ústneho alebo písomného prejavu, patrí (1) porušovanie pravidla o voľnom a pohyblivom prízvuku (v západnej časti rusínskych nárečí je prízvuk stály na predposlednej slabike), (2) používanie palatálnych sykaviiek **ś, ź** namiesto spisovných palatalizovaných sykaviiek **s' z'** (3) používanie tvarov participií mužského rodu so zakončením na **-l** namiesto spisovného **-u** v tvaroch typu **kazal** namiesto náležitého **kazau** a pod. Do tejto skupiny odchýlok patrí aj používanie neznelého **f** namiesto náležitého nepárového zvukného v [**u**].

Tak by sme mohli pokračovať vo vyratúvaní chýb, ktoré sa objavujú v textoch od autorov pochádzajúcich zo západnej časti rusínskeho areálu. Nedodržiavanie normy spisovného jazyka sa však prejavuje aj v reči tých používateľov, ktorí sa nenaučili spisovný jazyk a ktorí sú ľahostajní k otázkam dodržiavania spisovnej normy, preto v jazykovej komunikácii používajú namiesto spisovného jazyka svoj rodný dialekt. Ak sa takýto prístup k spisovnému jazyku prejavuje v reči bežných používateľov, nemá to dosah na otázky spisovnej normy, ak sa však prejavuje v reči a jazyku predstaviteľov rusínskej inteligencie, ktorí sa vedome hlásia k spisovnému rusínskemu jazyku a k rusínskemu hnutiu, je takýto postup povážlivý a škodlivý. Záverom k otázke normy spisovného rusínskeho jazyka môžeme povedať, že hlavnou príčinou porušovanie normy spisovného rusínskeho jazyka je ľahostajnosť a nevedomosť niektorých jej používateľov.

The Place of Ruthenian Language in the Family of Slavonic Languages

Júlia Dudášová-Kriššáková

We consider as Standard Slavonic micro-languages those ones, which have got the status of standard languages and which were used in education, literature, theatre, media and ecclesiastical spheres. The oldest Slavonic microlanguage is Vojvodine Ruthenian as a language of Vojvodian Ruthenians in Vojvodine in Serbia (1974). On the second place there is (Carpathian) Ruthenian as a standard language of the Ruthenians in Carpatian region: in Slovakia (1995), in Poland (2009), in Carpathian Ukraine [there was not yet officially declared status of standard language) and in Hungary (revitalisation is going on)], Kabushian language in Poland (2005), Bosnian language (1995), Montenegro language (2007). In western Poland, in region of Upper Silesia so called (Upper) Silesian „etnolekt“ is being formed, which is used as communication means in common communication, in literature and in some printed media. The research problem of these Standard Slavonic microlanguages is also dealt with by Commission for language contacts at the International committee of Slavonists, which organizes international congresses of Slavists every five years.